

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικών και Καποδιστριακών
Πανεπιστημίων Αθηνών
Φιλοσοφική Σχολή
Τομέας Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης
Διεύθυνση: Πανεπιστημιούπολη Ζωγράφου

18η Ημερίδα Περιβαλλοντικής Αρχαιολογίας

«Περιβάλλον, Αρχαιολογία και Τέχνη: Γεωαρχαιολογικές και Βιοαρχαιολογικές προσεγγίσεις»

14 Οκτωβρίου 2022

Ιστορικό Αρχείο του Πολιτιστικού Ιδρύματος Ομίλου Πειραιώς
Λ. Ειρήνης και Δωρίδος 2, 17778, Ταύρος, Τηλ.: +30 210 3418051

Η Ομάδα Περιβαλλοντικής Αρχαιολογίας διοργανώνει την 18^η Επιστημονική Ημερίδα Περιβαλλοντικής Αρχαιολογίας στον χώρο διαλέξεων του Ιστορικού Αρχείου του ΠΙΟΠ ( ) , το οποίο ευχαριστούμε θερμά για την φιλοξενία.

Για την συμμετοχή σας στην Ημερίδα δηλώστε στο e-mail : ikarali@arch.uoa.gr

Η συμβολή της μελέτης των βιοαρχαιολογικών και των γεωαρχαιολογικών καταλοίπων από επιλεγμένες ανασκαφές σε συνδυασμό με την τέχνη στοχεύουν στην ορθότερη ερμηνεία του παρελθόντος και στην κατανόηση της ζωής και της διαχρονικής παρουσίας του ανθρώπου στον Ελληνικό χώρο.

Το φυσικό περιβάλλον επηρεάζει την ζωή του ανθρώπου και το οικοσύστημα. Οι μεταβολές του περιβάλλοντος και του γεωαναγλύφου, είτε από φυσικούς είτε από ανθρωπογενείς παράγοντες, έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην επιλογή του τρόπου ζωής, στην ανταλλαγή αγαθών και ιδεών, στον πολιτισμό, στην τέχνη κ.α. Η μελέτη των περιβαλλοντικών αλλαγών κατά το παρελθόν μπορεί να μας διαφωτίσει για το παρόν και να μας διδάξει πώς να εξασφαλίσουμε ένα καλύτερο μέλλον

Στην Ημερίδα θα παρουσιαστούν ερευνητικά προγράμματα Ελληνικών και ξένων επιστημονικών φορέων και επιλεγμένες πανεπιστημιακές εργασίες μεταπτυχιακών φοιτητών και νέων αρχαιολόγων. Η ημερίδα θα ολοκληρωθεί με ομιλία από την διευθύντρια του Εργαστηρίου Φιλοσοφίας και Τέχνης του ΕΚΠΑ κα Α. Λάζου και με δρώμενο της Ομάδας Αρχαίας Όρχησης που καταδεικνύει την άμεση σχέση φυσικού περιβάλλοντος και τέχνης.

Πρόγραμμα

Παρασκευή, 14 Οκτωβρίου 2022

13:30. Εγγραφή

14:00. Χαιρετισμοί οργανωτών και φορέων

Α΄ Συνεδρία: «*Ελληνικός χώρος: Αρχαιολογικές και Βιοαρχαιολογικές μελέτες*»

Προεδρεύουσα: *Λίλιαν Καραλή, Ομότιμη καθηγήτρια Περιβαλλοντικής Αρχαιολογίας, ΕΚΠΑ*

14:15. Δρ. P. Pakkanen, διευθύντρια του Φινλανδικού Ινστιτούτου
How to plan a new archaeological project and implement environmental archaeology? A case of Melitaia in Greece

14:30. Γ. Φερεντίνος, Ομότιμος καθηγητής Θαλάσσιας Γεωλογίας, Πανεπιστημίου Πατρών και Λ Καραλή, Ομότιμη καθηγήτρια Περιβαλλοντικής Αρχαιολογίας, ΕΚΠΑ .
Εκπαιδευτική άσκηση πεδίου για μεταπτυχιακούς φοιτητές αρχαιολογίας στο λιμάνι της Αίγινας με χρήση υποβρύχιων και εναέριων μεθόδων χαρτογράφησης

14:45. Ε. Γιαννούλη, αναπληρώτρια καθηγήτρια πανεπιστημίου Πελοποννήσου
Έργο του Εργαστηρίου Ενάλιας Αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, 2016-2022

15:00. Δρ. Α. Χρόνη
Αρχαιολογία και νέες τεχνολογίες: η νέα ψηφιακή αρχαιολογία

15:15. Δρ. D. Yamaguchi
Αναγνώριση πρώτης ύλης στις δισκοειδείς χάντρες των Περιόδων του Λίθου: Το παράδειγμα από τις Νεολιθικές Αλές, Λοκρίδος

15:30. Θ. Ιωσηφίδης
Εφαρμογές των Βενθονικών Τρηματοφόρων στην Αρχαιολογία

15:45- 16:15. Ερωτήσεις – Συζήτηση

16:15-16:30. Διάλειμμα

Β΄ Συνεδρία: «*Γεωαρχαιολογία, Βιοαρχαιολογία και Τέχνη*»

Προεδρεύων: *Γεώργιος Φερεντίνος, Ομότιμος καθηγητής Θαλάσσιας Γεωλογίας, Πανεπιστημίου Πατρών.*

16:30. Dr. V. Deckwirth
Thesprotia Expedition: Early Bronze Age to Middle Roman Period Faunal Remains from the Kokytos River Valley in Epirus, Northwestern Greece

16:45. Δ. Γαβριήλ, μεταπτυχιακός φοιτητής, ΕΚΠΑ
Οι αθάνατοι, αιγαιακοί λιμένες της Ύστερης Εποχής του Χαλκού.

17:00. Γ. Καπλατζής, μεταπτυχιακός φοιτητής, ΕΚΠΑ
Ανασυνθέτοντας το ανθρωπογενές και το φυσικό περιβάλλον στο Αιγαίο την ΠΕΧ: Η εξόρυξη και η χρήση του οψιανού

17:15. Ν. Μαρτάκου, μεταπτυχιακή φοιτήτρια, ΕΚΠΑ
Η περιβαλλοντική προσέγγιση στη θέση Ακρωτήρι – Αετόκρεμνος Κύπρου

17:30. Α. Παπαγεωργίου, μεταπτυχιακός φοιτητής, ΕΚΠΑ
Ανασύσταση Παλαιοπεριβάλλοντος της Μυκηναϊκής Περιόδου μέσα από τις Πινακίδες της Γραμμικής Β' (Πανίδα, Χλωρίδα)

17:45. Δ. Καρανάσου, μεταπτυχιακή φοιτήτρια, ΕΚΠΑ
Η περιβαλλοντική προσέγγιση στο σπήλαιο Αλεπότρυπα

18:00. Α. Λάζου, επίκ. καθηγήτρια Φιλοσοφίας, ΕΚΠΑ, και η ομάδα μελέτης αρχαίας όρχησης
Χορευτικό δρώμενο: Διαχρονικές διαπολιτισμικές Βάκχες (Προβολή υλικού ντοκ. Χρήστος Προσύλης)

18:30-19:00. Ερωτήσεις - Συζήτηση - Συμπεράσματα

Περιλήψεις

Petra Pakkanen, διευθύντρια του Φινλανδικού Ινστιτούτου

How to plan a new archaeological project and implement environmental archaeology? A case of Melitaia in Greece

In this short presentation I will give an overview of the new archaeological field-project which has just begun as the co-operation between the Finnish Institute at Athens and the Ephorate of Antiquities of Phthiotida and Evrytania in Lamia. The investigation concerns the ancient city-state of Meletaia in the Thessalian borders. With an entirely new programme, designed to be a long-term enterprise, the concern is on how to implement environmental aspects into the structure, practices and infrastructure of the investigation and how to plan them systematically in a long-term perspective. The presentation is intended to be discursive.

Γεώργιος Φερεντίνος, Ομότιμος καθηγητής Θαλάσσιας Γεωλογίας, Πανεπιστημίου Πατρών
Λίλιαν Καραλή, Ομότιμη καθηγήτρια Περιβαλλοντικής Αρχαιολογίας, ΕΚΠΑ

Εκπαιδευτική άσκηση πεδίου για μεταπτυχιακούς φοιτητές αρχαιολογίας στο λιμάνι της Αίγινας με χρήση υποβρύχιων και εναέριων μεθόδων χαρτογράφησης

Η άσκηση πραγματοποιήθηκε το 2018 στο λιμάνι της Αίγινας και στην ευρύτερη περιοχή του με την χρήση υποβρύχιων μεθόδων χαρτογράφησης και αποτύπωσης. Οι φοιτητές μπόρεσαν να δουν το σύνολο κατασκευών λιμενικού χαρακτήρα κάτω από το σύγχρονο λιμάνι της Αίγινας και γύρω από αυτό, τόσο στην ξηρά όσο και στην θάλασσα. Έμφαση δόθηκε στα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα που βρίσκονται είτε υποβρύχια είτε πάνω στην ακτή, με τα περισσότερα πλέον να βρίσκονται κάτω από την επιφάνεια της θάλασσας λόγω της ανόδου της στάθμης της κατά τα τελευταία 5.000 χρόνια.

Ευγενία Γιαννούλη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Προϊστορικής Αρχαιολογίας, Διευθύντρια Εργαστηρίου Ενάλιας Αρχαιολογίας, Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

Έργο του Εργαστηρίου Ενάλιας Αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, 2016-2022

Παρουσιάζεται συνοπτικά η εγκαθίδρυση του πρώτου Εργαστηρίου Εναλίας Αρχαιολογίας σε ελληνικό πανεπιστημιακό ίδρυμα το 2016. Η δομή και η επιστημονική φυσιογνωμία του Εργαστηρίου, η ίδρυση επιστημονικών συλλογών και η διεξαγωγή βασικής έρευνας στο πεδίο της παράκτιας ζώνης αποτελούν χαρακτηριστικά στοιχεία του έργου των τελευταίων ετών.

Αθηνά Χρόνη, Δρ. Αρχαιολόγος, Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού - Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς, Μεταδιδακτορική Ερευνήτρια - Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Αρχαιολογία και νέες τεχνολογίες: η νέα ψηφιακή αρχαιολογία

Η ενσωμάτωση και αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών στην αρχαιολογική ερευνητική διαδικασία αποτελεί εργαλείο καθοριστικής συμβολής, προσφέροντας στους αρχαιολόγους τη δυνατότητα ταχύτητας καταγραφής και τεκμηρίωσης της αναδυόμενης πληροφορίας, ευελιξίας διαμοιρασμού της μεταξύ των εμπλεκόμενων συνεργατών, εργονομικής διαχείρισης

του συνολικού έργου τόσο στο στάδιο της εξελικτικής διαδικασίας του όσο και στο επόμενο στάδιο, εκείνο της επεξεργασίας της συλλεχθείσας πληροφορίας. Συνεπακόλουθα, το πλαίσιο εργασίας του αρχαιολόγου μετασηματίζεται, υιοθετώντας και αξιοποιώντας τα ψηφιακά μέσα, χωρίς να παραβιάζεται η δεοντολογία και προβλεπόμενη μεθοδολογία στην αρχαιολογική διαδικασία.

Daisuke Yamaguchi, Δρ. Αρχαιολόγος

Αναγνώριση πρώτης ύλης στις δισκοειδείς χάντρες των Περιόδων του Λίθου: Το παράδειγμα από τις Νεολιθικές Αλές, Λοκρίδος

Στη μελέτη των νεολιθικών δισκοειδών χαντρών στην Ελλάδα το πρόβλημα είναι η αποσαφήνιση της πρώτης ύλης. Το υπερβολικά μικρό μέγεθός τους δυσχεραίνει την αναγνώριση της πρώτης ύλης. Υπολογίζοντα την πυκνότητα, αναγνωρίστηκαν τρία διαφορετικά εύρη διακύμανσης της πυκνότητας που αντιστοιχούν σε κάθε ύλη (λίθο, οστό και όστρεο). Φαίνεται ότι για την κατασκευή του τελικού προϊόντος κοσμητικού χαρακτήρα, και ιδιαίτερα για τις χάντρες σημαντικό ρόλο έπαιζαν τα ακόλουθα χαρακτηριστικά: το χρώμα, το σχήμα και το μέγεθος. Διαπιστώθηκε ότι η επιλογή της πρώτης ύλης βασιζόταν κυρίως στο χρώμα. Επομένως, για την κατεργασία των χαντρών τον κύριο ρόλο είχαν τα κατά περίπτωση προτιμώμενα χαρακτηριστικά κάθε υλικού για την δημιουργία του τελικού κοσμητικού αντικειμένου.

Θωμάς Ιωσηφίδης, MSc. Αρχαιολόγος

Εφαρμογές των Βενθονικών Τρηματοφόρων στην Αρχαιολογία

Τα Βενθονικά Τρηματοφόρα αποτελούν αντικείμενο έρευνας της μικροπαλαιοντολογίας. Πρόκειται για μονοκύτταρους οργανισμούς που διαβιούν στον θαλάσσιο πυθμένα και αποτελούν εξαιρετικούς περιβαλλοντικούς δείκτες. Η συνεισφορά της μικροπαλαιοντολογίας στην περιβαλλοντική αρχαιολογία συνίσταται στον προσδιορισμό των παλαιογεωγραφικών και γενικότερων παλαιοπεριβαλλοντικών μεταβολών, καθώς και στην ανασύνθεση των παλαιοκλιματικών συνθηκών. Στην παρούσα ομιλία θα παρουσιαστούν παραδείγματα εφαρμογών της μελέτης των βενθονικών Τρηματοφόρων στην αρχαιολογία, από την εγχώρια και διεθνή βιβλιογραφία. Στόχος είναι η ανάδειξη του, μέχρι στιγμής περιορισμένης εφαρμογής, γεωεπιστημονικού κλάδου της μικροπαλαιοντολογίας στην αρχαιολογική έρευνα.

Vivi Deckwirth

Thesprotia Expedition: Early Bronze Age to Middle Roman Period Faunal Remains from the Kokytos River Valley in Epirus, Northwestern Greece

The Thesprotia Expedition (2004–2010) gave us important new information on Epirote subsistence strategies. Results of the faunal analyses from the sites Goutsoura (PS12) and Agios Donatos of Zervochori (PS 25) are presented. The significance of both domesticated and wild species for reconstructing the local subsistence strategies and environment are discussed, and the contribution of additional find categories to a better interpretation is acknowledged.

Δημήτρης Γαβριήλ, μεταπτυχιακός φοιτητής, ΕΚΠΑ
Οι αθέατοι, αιγαιακοί λιμένες της Ύστερης Εποχής του Χαλκού.

Στην παρούσα εργασία επιχειρείται η συγκέντρωση, η επισκόπηση και η συζήτηση μόνο μερικών και διαφορετικών τύπων λιμένων, οι οποίοι έχουν απασχολήσει το ερευνητικό ενδιαφέρον στο παρελθόν από γεωαρχαιολογικής κυρίως άποψης, ενώ θα πραγματοποιηθεί και μία απόπειρα εξέτασής τους με εναλλακτικούς τρόπους, όπως για παράδειγμα μέσω της εικονογραφίας.

Γιώργος Καπλατζής, μεταπτυχιακός φοιτητής, ΕΚΠΑ
Ανασυνθέτοντας το ανθρωπογενές και φυσικό περιβάλλον στο Αιγαίο την ΠΕΧ: Η εξόρυξη και η χρήση του οψιανού

Συστηματική εξόρυξη και παραγωγή οψιανού στο Αιγαίο παρατηρείται ήδη από την Νεολιθική περίοδο, με την συγκεκριμένη διαδικασία να εντάσσεται σε ένα νέο πλαίσιο κατά την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού. Σε αυτή την μελέτη θα γίνει η περιγραφή των διαδικασιών εξόρυξης, πρωτογενούς επεξεργασίας και παραγωγής εργαλείων εκείνη την περίοδο και στην συνέχεια μια εθνοαρχαιολογική συγκριτική προσέγγιση των δεδομένων με στοιχεία από την παραγωγή οψιανού στην Προκολομβιανή Κεντρική Αμερική. Τέλος θα εξεταστούν τα δίκτυα διακίνησης της πρώτης ύλης και η κανονική και συμβολική χρήση των εργαλείων. Στόχος είναι η ανασύνθεση του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος της ΠΕΧ, με βάση τα δεδομένα που προκύπτουν από την συγκεκριμένη έρευνα.

Νεφέλη Μαρτάκου, μεταπτυχιακή φοιτήτρια, ΕΚΠΑ
Η περιβαλλοντική προσέγγιση στη θέση Ακρωτήρι – Αετόκρεμνος Κύπρου

Υπήρξαν πολλές συζητήσεις για προ νεολιθικές θέσεις σε πολλά από τα νησιά της Μεσογείου, τα οποία όμως δεν υποστηρίζονταν από ισχυρά δεδομένα. Αυτό άλλαξε με τη διεπιστημονική έρευνα του Ακρωτηρίου Αετόκρεμνος, μιας μικρής βραχοσκεπής που κατέρρευσε στη νότια ακτή της Κύπρου. Πρόκειται για θέση, η οποία παρείχε τα πρώτα στοιχεία για ανθρώπινη κατοίκηση στα νησιά της Μεσογείου και ειδικά στην Κύπρου καθώς και για συσχέτιση πολιτιστικών καταλοίπων με την εξαφάνιση ειδών όπως ήταν οι πυγμαίοι ιπποπόταμοι του ύστερου Πλειστόκαινου (*Phanourios minutus*) και οι νάνοι ελέφαντες.

Ανδρέας Παπαγεωργίου, μεταπτυχιακός φοιτητής, ΕΚΠΑ
Ανασύσταση Παλαιοπεριβάλλοντος της Μυκηναϊκής Περιόδου μέσα από τις Πινακίδες της Γραμμικής Β' (Πανίδα, Χλωρίδα)

Στόχος της παρουσίασης είναι η μελέτη του μυκηναϊκού περιβάλλοντος μέσω των Πινακίδων της Γραμμικής γραφής Β'. Η έρευνα θα βασιστεί στις κτηνοτροφικές και γεωργικές Πινακίδες που σχετίζονται με τη χλωρίδα και την πανίδα της συγκεκριμένης χρονικής περιόδου. Έτσι, με βάση τις εγγεγραμμένες αναφορές χλωρίδας και πανίδας, θα αναζητήσουμε τις επικρατούσες συνθήκες που επηρέασαν την ανάπτυξη ορισμένων ειδών. Με αυτόν τον τρόπο θα προχωρήσουμε στην ανασυγκρότηση του περιβάλλοντος της μυκηναϊκής εποχής.

Δανάη Καρανάσου, μεταπτυχιακή φοιτήτρια, ΕΚΠΑ
Η περιβαλλοντική προσέγγιση στο σπήλαιο Αλεπότρυπα

Το σπήλαιο της Αλεπότρυπας βρίσκεται στον όρμο του Διρού της Λακωνικής Μάνης. Θα παρουσιαστούν αναλυτικά τα αρχαιοβοτανικά, αρχαιοζωολογικά και τα ανθρωπολογικά κατάλοιπα, καθώς και οι πρώτες ύλες που χρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή λίθινων αντικειμένων. Αναδεικνύεται, έτσι, η πολύπλοκη σχέση που αναπτύσσεται ανάμεσα στον άνθρωπο και το περιβάλλον του, η οποία καθορίζεται, τόσο από γεωλογικούς και οικολογικούς παράγοντες (κλίμα, είδος βλάστησης, μετανάστευση ειδών, ποιότητα εδαφών, άνοδος στάθμης της θάλασσας), όσο και από τη δραστηριότητα του ίδιου του ανθρώπου (υλοτομία, καλλιέργεια, κτηνοτροφία, κυνήγι).

Άννα Λάζου, επίκ. καθηγήτρια Φιλοσοφίας, ΕΚΠΑ, με την ομάδα μελέτης αρχαίας όρχησης
Χορευτικό δρώμενο: Διαχρονικές διαπολιτισμικές Βάκχες

Η τριαδική σχέση ανθρώπου – φύσης – κοινωνίας, είναι το κύριο εννοιολογικό όχημα για την προσέγγιση των απόψεων του Marx για την κοινωνία και την ιστορία. Οι αντιλήψεις του Marx για τη σχέση ανθρώπου – φύσης και κοινωνίας αποτελούν περαιτέρω ένα μοντέλο για την κατανόηση της ανθρώπινης φύσης, της κάθε είδους πράξης και φυσικά της τέχνης σε όλες της τις εκφράσεις. Η ανθρωποκεντρική αυτή προσέγγιση συνάδει με τα αιτήματα της σύγχρονης ηθικής και ανθρωπολογικής φιλοσοφίας. Με βάση την ερευνητικό υπόβαθρο της θεωρητικής της μελέτης, η ομιλήτρια προχωρεί σε καλλιτεχνικές εφαρμογές στην αναβίωση του αρχαίου δράματος και του χορού (όρχηση) στο κόσμο της εργασίας με θεραπευτικές προεκτάσεις για τον σύγχρονο άνθρωπο.